

KÜRESELLEŞME, SERMAYE VE DEVLET İLİŞKİSİ ÜZERİNE SOSYOLOJİK BİR ÇÖZÜMLEME

M. Zeki Duman¹

ÖZET

Bu çalışmada, küreselleşme, sermaye ve devlet ilişkisi üzerinde durulacaktır. Politik iktidarlar, tarihin her döneminde sermaye sınıfının ekonomik gücünden, sermaye sınıfı da siyaset kurumunun ayrıcalıklarından yararlanmak istemiştir. Bu ilişki biçimi, kimi zaman devletin ekonomiye müdahale etmesiyle, kimi zaman da ekonominin özelleş(tiril)mesiyle sonuçlanmıştır. Küreselleşme ile birlikte bu süreç bütünüyle sermaye lehinde değişmeye başlamış ve dünya ölçeğinde gelişen küresel ekonomi yerini, ekonomik küreselleşmeye bırakmıştır. Kapitalizm, kural ve sınır tanımayan bir biçimde her yere yayılırken beraberinde pazar ekonomisinin, serbest ticaretin ve piyasanın yarattığı toplumsal ve sınıfsal eşitsizlikleri de getirmiştir. Refah devleti uygulamalarının tarihe karışmasıyla, söz konusu eşitsizlikler neoliberal politikalar sayesinde daha da derinleşmiştir. Bütün bu gelişmeler, küreselleşme denilen sürecin baştan itibaren kapitalist sınıfın amaçları doğrultusunda geliştiğini, mali pazarların ve piyasaların üretim faaliyetlerinin yerel güç dinamiklerinin egemenliği dışına çıktığını, dolayısıyla ulus-devletin sınırlarının hükümsüz kılınmasıyla dünyada küresel mali hareketlerin ve sermayenin tek politik güç haline gelmeye başladığını gösteriyor.

Anahtar kelimeler: İktidar, Sermaye, Küreselleşme, Devlet, Kapitalizm, Neo-liberalizm

¹Yrd. Doç. Dr., Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü,
zekiduman@yahoo.com

A SOCIOLOGICAL ANALYSIS ON THE GLOBALIZATION, CAPITAL AND THE STATE RELATIONS

M. Zeki Duman

ABSTRACT

In this work it will be emphasized the globalization, capital and state relations. In every phase of the history, political powers wanted to utilize the economical power of class of capital and the class of capital wanted to utilize the privileges of the political institution. Based on mutual benefits, this relation sometimes resulted by state's intervention to economy and sometimes resulted by the privatization of the economy. With the globalization this process began to change totally in favor of the capital, on the world scale global economy was replaced by economical globalization. While spreading everywhere fervently, capitalism brought about social and class inequalities which stemmed from market economy and free trade. With the vanishing of social welfare states, these inequalities much more deepened because of neo-liberal politics. Our basic thesis is that; the process which is called globalization from the beginning has developed for the benefit of capitalist class, with the internationalization of financial markets productive activities were released from local power dynamics, and consequently with the invalidation of the borders of nation states global financial movements and the capital become the single political power in the world.

Keywords: Power, Capital, Globalization, State, Capitalism, Neo-liberalism

GİRİŞ

Ekonomik faaliyetler, tarih boyunca insan yaşamının merkezinde yer alarak, hem teknolojik devrimlerin gerçekleşmesinde hem de ekonomik ve toplumsal yaşamın şekillenmesinde belirleyici bir rol oynamıştır. İnsanlar, tarih boyunca kıt kaynaklar karşısında sınırsız ihtiyaçlarını karşılamak için sürekli bir çaba içine girmişlerdir. Devletler; ticaretin, rekabetin ve pazarın geliştirilmesinde çok önemli bir rol oynamış, toplumlar, katma değer üretmek suretiyle refahı artırmaya ve ekonomik kalkınmaya öncelik verirken, iktidarlar da dönemsel olarak uyguladıkları politikalarla sosyal gelişmenin sağlanmasına çalışmışlardır. Bütün bu çabaların nihai amacı, insanın üretici gücünü de kullanarak sınırsız ihtiyaçlarını karşılamak istemesidir.

Mülkiyet edinme, zenginleşme ve dolayısıyla mutlu olma isteği, insanların sürekli çalışmasını, iş yapmasını ve üretmesini adeta zorunlu kılmıştır. Zira ekonomik güç, tarihsel-toplumsal gelişmenin temel dinamiğini oluşturduğu için, sosyal, ekonomik ve politik yaşamın tüm yönlerini etkilemiştir. Nitekim tarih bize, ekonomik açıdan ilerlemiş olan ulusların dünya siyasetinde de önemli bir ağırlığa sahip olduklarını aynı şekilde küresel düzenin tesisinde de belirleyici bir rol oynadıklarını gösteriyor. Dolayısıyla insanlık tarihinde ekonomik süreçlerin, hem itici bir rol oynadıklarını, hem de toplumsal değişimi sağlayacak teknolojik ve devrimsel gelişmelere de zemin hazırladığını söylemek mümkündür. İktisat sosyolojisi, bu gelişmeler ışığında tarihte üç önemli gelişmenin –tarımsal, endüstriyel ve bilimsel devrimler- altını çizmiştir. Bu gelişmelerin başında, insanın yerleşik hayata geçmesiyle medeniyet ve kültürün oluşmaya başladığı tarımsal devrim gelmektedir.

Bilindiği gibi avcılık ve toplayıcılıkla geçinen ilkel toplumlar, üretim etkinliklerinde mübadele ve kazançtan ziyade ortak tüketim ve paylaşımı esas almışlardır. Üretimin kısıtlı bir işbölümüyle yapıldığı bu toplumlarda mal elde etme ve biriktirme söz konusu olmadığından, üretim araçlarının fiili denetimini elinde bulunduracak ve sonradan emek üzerinde hegemonya kuracak bir süreç de yaşanmamıştır. Üreticiler, ihtiyaç fazlası malları kendi aralarında bölüşmeyi bir yaşam biçimi olarak kabul etmişlerdi ve bu yaşam biçimi, tarım devrimiyle birlikte, mal ve hizmetlerin belli ellerde toplanmasını sağlayacak kurumların ortaya çıkmasıyla değişmeye başladı. Tarım devrimi, bu açıdan insanlık tarihinin yaşadığı ilk ve en önemli dönüşümü simgeler.

Devrim, insanların yerleşik hayata geçmelerine, sosyal, ekonomik ve politik açıdan örgütlenmelerine ve tarımda verimliliği sağlayacak teknolojik ilerlemelere de zemin hazırlamıştır. 18. yüzyılda gerçekleşen Sanayi Devrimi'yle de paralellik gösteren ve adına "Neoteknik dönem" denilen sistemin

gelişmesi, insanların o güne kadar doğaya ve hayvan gücüne olan bağımlılığını ortadan kaldırarak, bunun yerine daha az sürede ve daha fazla iş yapabilen makinelerin almasını sağlamıştır. Günümüz küresel kapitalizminin de ilk nüvelerini oluşturan bu gelişmeler, temelde insan ile doğa arasındaki ilişkileri dönüştürmeyi ve insanın sonradan kendi doğası üzerinde de egemenlik kurmasını hedeflemiştir. Devrim, aynı zamanda kentsel yaşamın ve medeniyetlerin ortaya çıkışını sağlayacak yapısal ve kurumsal ilişkilerin de temelini atmıştır.

İnsanlık tarihinde hiçbir devrim, sanayi devrimi kadar etkili olamamıştır. İnsanın ekonomiyle olan ilişkisini kökten değiştirerek, tarihte yeni bir sayfanın açılmasına yol açmıştır. Devrim, tüm dünya ekonomilerini alt üst etmekle kalmayıp, sermayenin tarihsel bir misyon yüklenmesine ve değişimin itici gücü olmasına ön ayak olmuştur. Seri üretim, dünyayı adeta küçük bir fabrikaya dönüştürmüş, emek, metalaşarak piyasanın kurucu bir unsuru haline gelmiştir. Köylüler işçilere, kentsoylular burjuvalara dönüşerek, hem “sınıfların çağı” hem de “sınıfsal çatışmaların çağı” başlamıştır. Sanayi devrimi; sosyal yaşamda kentleşme, bireyselleşme ve sekülerleşmeyi, siyasal alanda emperyalizmi ve ekonomik bir sistem olarak da kapitalizmi dünyaya armağan etmiştir. Günümüz toplumlarının ekonomik ve siyasal kurumlarının temelinde de bu gelişmeler yatmaktadır.

Sanayi sonrası toplumun en önemli özelliği; bilim ve teknolojiye inanılmaz mesafeler kat etmiş olması, bilginin üretim sürecinin en önemli değeri haline gelerek, üretimin de örgütsel ve kurumsal yapısının değişmiş olmasıdır. Fiziksel emek, meta üretiminin asli unsuru olmaktan çıkarak yerini zihinsel emeğe bırakmış, üretimin değişen pazar koşullarına uyarlanmasını ve esnek hale gelerek rahatça hareket etmesini sağlamıştır. Bilgi yoğun teknolojiler, işçinin üretim sürecindeki rolünü azaltmakla kalmamış, eski tarz örgütlenme tarzını ve çalışma ahlâkını da baltalamıştır. Bütün bu gelişmeler bize, ekonomik gelişmelerin tarihteki devrimlerin dinamik gücünü, iktisadi aktörlerin ise değişimin itici gücünü oluşturduğunu gösteriyor.

Ekonomik indirgemecilik yapmadan ama ekonominin dinamik gücünü de göz ardı etmeden yapılacak bir analiz, iktisadi ilişkilerin; toplumsal sınıfların, uygarlığın ve kapitalizmin doğmasında ne kadar etkili olduğunu gözler önüne serecektir. Bu tespitten hareketle çalışmamızda, şu iki önemli soruya; sermaye ve devlet arasında gerçekleşen ilişkinin tarihsel süreçte nasıl bir değişim gösterdiği, tarımsal devrimin, sanayileşmenin ve küreselleşmenin şekillendirdiği günümüz kapitalizminin nereye doğru gittiği ve iktidarın sermayeden neden ayrıldığı/ayrıştığı sorularına tarihsel ve toplumsal bir perspektifle cevap verilmeye çalışılacaktır. Artık devletlerin değil küresel şirketlerin egemen olduğu yeni bir dünya düzenine gittiğimiz tezi, bu çalışmanın da ana temasını oluşturacaktır.

1. DEVLET VE SERMAYE İLİŞKİLERİ

İnsanlar, ihtiyaçlarını gidermek için çalışmak ve üretmek zorunda olduklarından tüm kültürlerde iş yaşamı, ekonominin temeli olarak kabul edilmiştir. Geleneksel toplumlarda ekonomik sistemlerin en ayırt edici özelliği, oldukça basit ve tekdüze bir işbölümünün varlığı iken, modern toplumlarda bu durum, oldukça karmaşık ve çeşitli işbölümlerine ayrılmıştır. Nihayetinde ekonomi, tarihin her döneminde olduğu gibi günümüz toplumlarında da yaşamsal yerini korumaya devam etmiş ve devam etmektedir. Ekonomik gelişmeler; sosyal, siyasal ve kültürel yaşamın dönüşmesinde ne kadar etkili olmuşsa, politik ve askeri gücün şekillenmesinde de o kadar etkili ve belirleyici olmuştur. Bundan dolayı devletler, ilk ortaya çıktıkları günden bugüne her zaman ekonomik ilişkilerle (üretim, tüketim, dağıtım, paylaşım vb.) yakından ilgilenmişlerdir.

Tarihsel ve sosyolojik açıdan bakıldığında ekonomi ve siyasetin hiçbir dönem ve toplumda birbirinden bağımsız gelişmedikleri, kimi zaman siyasetin, kimi zaman da ekonominin başat ve egemen bir güç olarak hayatın tüm diğer alanlarını belirlediği gerçeği görülmüştür. Aynı şekilde ekonomik özgürlük, siyasi özgürlüğe giden yolda vazgeçilmez bir araçtır. Örneğin; İkinci Dünya Savaşından sonra döviz yasağı nedeniyle tatilini Amerika'da geçirmesine izin verilmeyen bir İngiliz vatandaşın yaşadığı temel özgürlüklerden mahrumiyet, politik görüşleri nedeniyle tatilini Sovyetler Birliği'nde geçirmesine izin verilmeyen bir Amerika vatandaşınıninkiyle aynıdır. Birisinin özgürlüğüne getirilen kısıtlama ekonomik iken, diğeri politik kısıtlamaya uğramaktadır (Friedman, 2002: 8).

İktidar ve sermaye arasındaki ilişkilerin kökeni, oldukça eskiye dayanıyor. Bu yöndeki çalışmalar, bir aidiyet örgütlenmesi olarak devletin çoğunlukla iş yaşamını kontrol ettiğini ve belirlediğini gösteriyor. Tarihte iktisadi güçleri dikkate almayan bir yönetim anlayışı neredeyse yok gibidir. Çünkü devletlerin politik açıdan güçlenmeleri, ekonomik güçlerine bağlıdır. Son dönemlerde yapılan araştırmalarda İlkçağ toplumlarında siyasal iktidarların, neredeyse ekonomik süreçlerin tümünde yer aldıklarını gösteren önemli kanıtlara ulaşıldı. Örneğin; Eski Mezopotamya bölgesinde yapılan arkeolojik araştırmalarda bu yönde ciddi bulgulara rastlanmıştır.

Bu bulgulardan; tacirlerin genellikle hükümdarın onayıyla çalıştıkları ve vergi ödedikleri, ancak birçok durumda lüks mal temini ve bu mallardan elde edilecek kârı sağlamak için, ticaretin sorumluluğunun hükümdarın kendisinin üstelendiğini (Chanda, 2009: 41), aynı şekilde bankacılıkla, ticaretle, ihracatla ve ithalatla uğraşanların devlete karşı örgütlendikleri ve adına "Karum" denilen iktisadi bir sistemle çalışmış oldukları anlaşılıyor. Kazılardan çıkarılan tabletler, söz konusu dönemde günümüz kapitalist sistemini

andıran koskoca bir ticaret şebekesinin var olduğunu da gösteriyor. Ticaret sınıfı her ne kadar örgütlü bir yapı sergilemiş olsa da, devletle sıkı bir ilişki içinde olduğu, devletin de bu sınıfı sık sık denetlediği ve ondan bazı vergi ve harçlar aldığını gösteren kanıtlara da rastlanmış (Baechler, 1994: 63).

İlkçağ devletlerinin önemli bir kısmı, ekonomik açıdan gelişmiş olan Mezopotamya, Mısır, Akdeniz ve Ege havzasında kurulmuşlardır. Söz konusu havzalar, alışveriş ve ticaret için son derece güvenilir, ulaşımı kolay ve devletin himayesinde olan yerlerdir. Bütün tarihsel veriler, sermayenin, kendisini güvende hissettiği yerlerde yoğunlaştığını ve buralarda ticaret yapmaya çalıştığını gösteriyor. Daha sonra üzerinde duracağımız gibi, sermaye sınıfının güvenlik ihtiyacını devlet karşıladığı için, devletin finansal ihtiyaçlarını da sermaye sağladığı için, devlet ile ekonomi arasında organik bir ilişki yaşanmıştır. İlkçağ devletleri, aynı zamanda ilk ekonomik ve ticari faaliyetlerin temellerini de atmışlardır (Braudel, 2004). Paranın kullanılmasından, ticari anlaşmaların yapılmasına, toprağın verimini artırmak için gübre kullanımından pazar için zeytinyağı ve şarap üretimine kadar birçok yenilik bu çağda görülmüştür. Özellikle Güney Akdeniz havzasında güvenilir limanlar sayesinde üretim, ticaret ve piyasa ilişkileri yoğunlaşmıştır.

Gelişen ticaret, sermaye birikimine yol açarken, sonradan medeniyetlere beşiklik edecek olan kentlerin doğmasına da yol açacaktır. Genelde özgürlük ve refahla karakterize edilen kentler, medeniyetlerin ve devletlerin de yeşerdiği yerlerdir. Klasik sosyologlar, iktisadi faaliyetlerin odağı haline gelen bu yaşam mekânına ilişkin farklı görüşler öne sürmüşler. Örneğin; Marx, kentleri, üretim biçimini ve sınıf ilişkilerini egemenler lehinde değiştiren, maddi ve zihni emek arasındaki ayrışmayı derileştiren ve en önemlisi örgütlü toplumu ve devleti ortaya çıkaran modern yerleşim alanları olarak tarif etmiştir. Barbarlıktan uygarlığa giden yolda kentlerin çok önemli bir rol üstlendiğini ve rekabetçi kapitalizmin doğuşuna kaynaklık ettiğini savunmuştur. Weber (2010) ise, kentleri kapitalizmin, hukukun ve bürokrasinin ussallaşmasında önemli bir durak olarak görmüş ve buraları, geleneksel egemenlik ilişkilerinin çözülüp, yerine rasyonel-tüzel egemenlik biçiminin geçtiği ama en önemlisi ticaretin ve üretimin boy gösterdiği geniş toplumsal ağlar olarak tarif etmiştir.

Durkheim (2006) ise, genel bir kent kavramı yerine, kent içinde gerçekleşen ve temelde ekonomik dönüşümü ifade eden işbölümü kavramı üzerinde durmuştur. Durkheim'in sosyal teorisinin merkezinde, toplumsal değişimde ekonomik rasyonalizasyonun etkileri yer alır. Ona göre farklılaşmamış geleneksel toplumsal dayanışma biçimleri kentleşmeyle birlikte, yerini bireyselleşme ve işbölümüne dayanan toplumsal çeşitlenmenin gelişimine bırakmış, toplum artık mekanik dayanışmadan organik dayanışmaya geçiş yapmıştır. İşbölümünde yaşanan bu değişim, doğal olarak toplumsal

alanın her alanında -işbölümü, paylaşma, üretme ve tüketme- kendisini hissettirmiştir. Bütün bu değerlendirmeler, insanlığın gelişmesinde, medeniyetlerin, kentlerin ve devletlerin teşekkül etmesinde ekonomik süreçlerin ne kadar önemli ve merkezi bir yer tuttuğunu fazlasıyla gösteriyor.

İlkçağ toplumlarında siyasal iktidarla sermaye sınıfı arasında gördüğümüz ilişkinin bir benzerini Ortaçağ toplumlarında da görmekteyiz. Bu dönemin kralları, savaş maliyetlerinin karşılanması için ekonomiyle yakından ilgilenmişler. Orduların bakımı ve donanmanın gerektirdiği harcamaların karşılanması için fonlar yaratmak zorundaydılar. Bunun için de öncelikle işadamlarının kapıları çalınmıştır. İş çevreleri de Krala silah, maden ve kredi vermiştir (Adda, 2002: 37). Bunların karşılığında da krallar, finansal desteğe bulunan tüccarların taleplerine her zaman sıcak bakmışlardır. Bilindiği üzere, coğrafi keşiflerde Kilise, karşı çıkmasına rağmen krallar, tüccarların arkasında durmuş, seyahat yapmalarına izin vermiş ve giderlerinin bir kısmını kendileri karşılamışlar. Cesur gemiciler de getirdikleri altın ve değerli madenlerin bir kısmını, kralın bu desteği karşılığında devlete vergi olarak vermişlerdir.

İspanya ve Portekiz devletleri coğrafi keşiflerin adeta sponsorluğunu yaparak devlet hazinesine önemli oranda altının girmesini sağlamışlardır. Krallar, ticaretin gelişmesi için tüccar sınıfına önemli imtiyazlar vermişlerdir. Aynı şekilde devletlerarasında da karşılıklı anlaşmalar yapılmak suretiyle tüccarlara belirli oranda vergi indirimi uygulanmış, serbest dolaşım hakkı tanınmış, gümrük tarifelerinden muafiyet tanınmıştır. Ancak, bir zamanlar kralın koruması altına aldığı ve desteklediği tüccar sınıfı, zaman içinde güçlenerek kendi başına ekonomik ve politik bir güç haline gelecek ve kralın vergi artışına bile karşı çıkacaktır. Nitekim 1215 yılında İngiltere’de Kral, Papa ve baronları arasında imzalanan ve Kralın sonsuz yetkilerini halk adına kısıtlayan Magna Carta Antlaşması, bu anlamda çok önemli bir belgedir. Bu belge ile Kralın istediği zaman vergi koyma ve savaş harcı alma yetkisine son verilmiş, hukuk kurallarına uygun davranılması sağlanmıştır.

Kralın yetkilerinin sınırlandırılması siyasal iktidarın sermaye üzerindeki otoritesini de sarsmıştır. Ancak, sermaye de her zaman güvenlik kaygısıyla devletle iyi geçinmeye çalışmıştır. Zira devletin de varlık sebebi, egemenliği altında bulundurduğu toprakları ve kişileri olası şiddet ve saldırılardan korumak, can ve mal güvenliğini sağlamaktır. Gerek iç gerekse dış tehditler, toplumun “devlet” adı altında örgütlenmesine yol açmıştır. Nitekim Ortaçağ Avrupa’sının feodal yönetimi ve derebeylik sistemi, Roma İmparatorluğu’nun yıkılmasıyla, istilacı ve barbar kavimlerin saldırısına uğrayan halkı korumak ve güvenliğini sağlamak üzere ortaya çıkmıştır. Merkezi gücün, otoritesini güçlendirerek siyasal birim haline gelmesi, ekonominin de serpişip gelişmesine ivme kazandırmış. Çünkü yukarıda da vurgulandığı üzere,

ticaret sınıfı, kırsal soylular, istilacı gruplar ve barbar kavimler tarafından sürekli tehdit ediliyorlardı. Bundan dolayı da politik iktidarlar, öncelikle kamu güvenliğini tesis etmeyi, insanları tehlikelerden korumayı amaçlamışlardır.

Ortaçağ Avrupa'sındaki mutlak monarşiler de, bir yandan pazar mekanizmasını genişletmek ve meta üretimini yaygınlaştırmak için sermaye birikimini yaratmaya, diğer yandan da ticaretin güvenli bir biçimde yapılması için fazladan önlemler almaya çalışmışlardır. Pazarın güvenliği, öncelikle yol ve ulaşım güvenliğine bağlıydı. Çünkü meta akışının sağlanması, pazar ilişkilerinin devamı için zorunluydu. Devlet, bu düzeni engellemek isteyen yerel soylular ve gruplara karşı başta şiddet olmak üzere her tür tedbiri almaya çalışmıştır. Yerel güçlerin denetim altına alınarak merkezi hükümete bağlanması, hem devlet otoritesini güçlendirmiş, hem de sermayenin rahat bir biçimde hareket etmesini ve gelişmesini sağlamıştır. 16. ve 17. yüzyıl Avrupa tarihi, bu açıdan güçlü bir devlet ve sermaye işbirliğini göstermiştir (Şaylan, 2003: 39-40).

Yeniçağ'da da, iktidar ve sermaye arasında sıkı bir ilişki söz konusudur. Özellikle ulus-devletler, adeta sermayeye kol kanat germişler. Yöneticiler, özellikle endüstriyel sermayeyi, aşırı faiz yükünden kurtarmak, mevcut limanlar, rıhtımlar ve ulaşım ağlarından yararlandırmak, ticaretin gelişmesi amacıyla vergi muafiyetinde bulunmak için her tür imkânı tanımıştır. Bu imkânlar, zaman içinde sermaye birikimine yol açarak kapitalist sistemin gelişmesine zemin hazırlayacaktır. Zira kapitalizm de kendinden önceki sistemler gibi gelişip yayılabilmesi için uygun siyasal ortamı beklemiştir. Kapitalist mantık, sürekli büyümeyi ve yayılmayı öngörür. Bunun için de rahat hareket etmesi, sınırlara, bariyerlere ve engellere takılmadan özgürce dolaşabilmesi gerekir.

Ekonomik faaliyetler içinde yer alan; ticaret, ithalat ve ihracat, ancak piyasa koşullarının, serbest ticaretin ve özerkliğin söz konusu olduğu yerlerde gelişebilir. Zira ekonomik gelişmeler, kâr olanaklarının sağlanması ve kullanılması halinde mümkündür, bu da, ancak kârâ yönelmiş insanların özgürce faaliyet göstermelerine izin verildiğinde gerçekleşebilir. Liberal teorinin adeta amentüsü olan "bırakınız yapsınlar bırakınız geçsinler" şiarının temelinde de bu anlayış, yani devletin piyasa koşullarını sağlaması gerektiği görüşü yatmaktadır. Devlet, ne kadar çok piyasadan çekilir ve oyunu, kuralları içinde oynamasını sağlarsa, sermaye de o kadar gelişir, yayılır ve büyür. Büyüyen bir sermaye, nihayetinde ülke kalkınmasında başat rol oynayacaktır.

Bütün bu gelişmeler bize, tarihi süreç içinde siyasal iktidar ile sermaye arasında doğrudan bir ilişkinin söz konusu olduğunu, iç içe geçmiş olan bu ilişkinin kapitalizmin ve ulus-devletin ortaya çıkmasıyla da ayrılmaya baş-

ladığını göstermektedir. Zira güçlü devletler, 16. yüzyıla kadar genellikle ekonominin de itici gücü olmaya devam etmişlerdir. Bu dönemden sonra sermaye birikiminin bir sonucu olarak ortaya çıkan kapitalist sistem, zaman içinde kendi başına bağımsız bir güç olmaya ve siyasal iktidarı kontrol etmeye başlamıştır. Aslında kapitalizmin doğuşunda devlet, önemli bir rol oynamıştır. Nitekim Beaud'a göre (2003: 51), burjuvazi olmadan kapitalizm de mümkün olmazdı, ama burjuvazi de ulus-devlet ve ulus gerçeğinde güçlenmiştir. Bu nikâh, bir yandan kapitalizmi yükseltirken, diğer yandan devleti de güçlendirmiştir. Sermayenin uluslararası alanda boy gösterecek kadar güçlenmesi, devletle beraber emperyalist bir sistemin oluşması ve kapitalizmin daha fazla yayılması sonucunu doğurmuştur. 1929 dünya ekonomik buhranı, liberal ekonominin ve genişleyen sermayenin dizginlenmesiyle ve kontrol altına alınmasıyla sonuçlanmıştır.

1930'lardaki refah devleti uygulamaları, piyasaları düzenleyeceği iddia edilen görünmez ele müdahale ederek bir yandan kapitalist sistemin revize edilmesine, finansal sermayesinin kontrol edilerek mali ve parasal düzenlemelere gidilmesine, diğer yandan, sigorta, eğitim sağlık, konut ve işsizlik gibi konularda devletin yeniden sorumluluk almasına karar vermiştir. Ekonominin devletleştirilmesi, kamusal yatırımların, üretim ve istihdamın devlet eliyle yapılmaya başlanması, belli bir dönem için sosyal refahı artıran uygulamalar olmuş, ancak, 1970'lerden sonra tüm dünyada yaşanan ekonomik durgunluk bu süreci baltalamıştır. 1980'lere gelindiğinde sermaye yeniden tarih sahnesine çıkarak eskisinden daha güçlü bir pozisyon elde etmiştir.

2. KÜRESELLEŞME VE ULUS-DEVLETİN DEĞİŞEN DOĞASI

Hiç şüphesiz ki küreselleşme, modern yaşamı karakterize eden en temel kavramlardan biridir. Kabaca, dünyanın giderek küçülmesi ve insanların birbirlerine bağımlı hale gelmesini ifade eden bir süreçtir. Bu sürecin en önemli özelliği; insanların, malların, hizmetlerin ve değerlerin giderek yoğunlaşması ve kültürlerin birbirlerine benzemeye başlamasıdır. Küreselleşme, aynı zamanda çelişkili toplumsal süreçleri ifade eden tartışmalı bir kavramdır ve bu kavram; sosyal, ekonomik, politik, kültürel ve ideolojik gibi farklı içerimlere sahiptir. Bauman'dan (2005: 33) alacağımız bir tanımla söylemek gerekirse, küreselleşme "hiç kimsenin, kapsamlı sonuçların sorumluluğunu yüklenmek şöyle dursun, denetim masasında bile oturmadığı ve hiç kimsenin planlamadığı, kendi kendine ilerleyen ve dengesiz olduğu görülen süreçleri ifade eder."

Tartışmalı ve karmaşık bir süreci ifade ettiği için küreselleşme kavramına ilişkin farklı tanımlamalar yapılmıştır. Ancak, tanımlamalar genelde, kü-

reselleşmenin ekonomik bir olgu olarak dünya ölçeğinde karşılıklı ekonomik ilişkilere ve etkileşime, mal ve hizmet akışına neden olduğu hususlarına dikkat çekiyor. Gerçekten de 1980'lerden sonra uluslararası şirketlerin hâkimiyeti altında yeni bir ekonomik evrenin oluşmaya başladığı, dev firmaların birleşmek suretiyle rekabete girdikleri, özellikle, finans, bankacılık, sigorta, metalürji, doğal kaynaklar ve petrol şirketlerinin birleştikleri görülüyor. Tek ve bütünleşik bir ekonomik sistemin oluşmasını hedefleyen bu gelişmeler, temelde küresel bir yönetim ve egemenlik alanı oluşturarak kapitalizmin tüm dünya üzerinde hâkimiyetinin sağlanmasını amaçlıyor.

Bu açıdan küreselleşmenin, küresel ölçekte ekonomik bir düzenin tesis edilmesini amaçladığı söylenebilir. Zaten küreselleşmeyi cazip kılan en önemli etken de, kapitalist bir piyasaya sahip olması ve bu piyasanın giderek evrensel hale gelmesidir (Colás, 2007: 128-129). Bu piyasa düzeni; uluslararası ticaretin gelişmesini, ekonomik faaliyetlerin merkezleşmesini, ortak pazarın ve piyasanın kurulmasını, uluslararası sermaye hareketlerinin denetimden muaf tutulmasını ve gümrük vergilerinin düşürülmesini hedeflemektedir. Bu hedeflerin gerçekleşebilmesi için, devlete benzeyen, ulusüstü kurumlar (IMF, DB, DTÖ, OECD, G7, G8 ve G20 vb.) oluşturulmuştur. Bretten Woods anlaşmasıyla başlayan bu süreç, aslında yeni bir ekonomik düzenin tedrici olarak oluşturulmaya çalışılmasıdır.

Bu süreçte hedefler gerçekleştirilirken ulus-devletler, aşılması gereken birer engel olarak görülmüştür. Zira sermayenin hareket alanını genişletmesi, ucuz işgücüyle esnek üretimde bulunabilmesi, uluslararası piyasalara kolaylıkla girebilmesi ve oralarda yatırım yapabilmesi için, ulus-devletin korumacı politikalarından vazgeçmesi gerekiyordu. Ayrıca kamu işletmelerinin özelleştirilmesi, vergilerin düşürülmesi ve küresel finans akışlarının üzerindeki denetimlerin kaldırılması ama en önemlisi örgütlü işgücünün denetiminin azaltılması noktalarında da ulus-devletler engelleyici bir rol oynuyordu. Bu engelin aşılması, küreselleşme sürecinde ulus-devletlere verilecek yeni role bağlıydı. Steger'e göre (2004: 89-91) bu rolün ne olduğu ve ulus-devletlerin akıbetinin ne olacağı hususunda temelde iki farklı görüş öne sürülebilir.

Bunlardan birincisi, küreselleşme taraftarı veya hiper-küreselciler diyebileceğimiz sermaye gruplarının ulus-devletin gereksizliğine ilişkin öne sürdükleri görüştür. Onlara göre bu siyasal yapı, artık miadını doldurmuştur. Zira serbest ticaret ve neo-liberal politikalar, küresel refahı artırdığı ve teknolojik ilerlemeyi sağladığı için ticareti sınırlayan ve sermayeyi engelleyen ulusal devletlerin korumacı politikalarından vazgeçmesi gerekir. Ayrıca küreselleşme, kaçınılmaz olarak ulus-devletlerin ekonomideki rolünü azaltmıştır. İkincisi, küreselleşme karşıtı hareketler veya küreselleşme kuşucusu olarak da tanımlanan, ulusal ve milliyetçi kesimlerin dile getirdikleri

iddialardır. Onlara göre, küreselleşme aslında baştan beri kapitalist sınıfın amaçları doğrultusunda hareket eden bir süreçtir. Toplumsal eşitsizliği ve gelir adaletsizliği körükleyen bu süreç en çok batılı toplumların işine yaramıştır.

Küreselleşme, iddia edildiği gibi refahı ve gelişmeyi değil, zenginlerin daha çok zenginleştiği, yoksulların da daha çok yoksullaştığı, bir tarafın sürekli kazandığı diğer tarafın ise kaybettiği eşitsiz bir dünya yaratmıştır. Nitekim dünyada varlıklarla yoksullar arasındaki uçurum her geçen gün artmaktadır. Dünya nüfusunun en üst %2'sinin dünya mal ve servetinin yarısına, en alt yarısının ise sadece %1'ine sahip olması bu farkı ortaya koymaktadır (Yılmaz, 2007: 16). Bundan dolayı başta çevreci gruplar olmak üzere, dünya üzerindeki kapitalist sistemin yarattığı eşitsizlikleri dile getirenler, ulus-devletin her tür baskıya rağmen direnmesini, çokuluslu şirketlerin çıkarlarına karşı mücadele etmesini ve ulusal menfaatlerin korunmasını talep etmişlerdir.

Gerçekten de küreselleşme ile birlikte ulus-devletlerin yapısı, misyonu ve gücü değişmeye başlamıştır. Nasıl ki, artık klasik anlamda bir ulus-devlet örgütlenmesinden söz edemiyorsak, aynı şekilde ulus-devlet bütünüyle aşındı veya bitti demek de mümkün değildir. Ancak, gerçek olan şu ki, ulusal devletlerin gücü ve etkinliği her geçen gün azalıyor. Günümüzde bu devletler; hukuki, siyasi ve askeri yetkilerini ulus ötesi kurumlara tevdi etmekte ve küresel iktisadi düzenin tekeline girmektedir. Bu durum, doğal olarak ulus-devletlerin siyaset sahnesindeki etkinliğini ve gücünü azaltan en önemli nedendir.

Ulus-devletler, gerek eylemleri gerekse politikalarıyla giderek kendi ulusal çıkarlarından kopup, uluslararası sermayenin menfaatleri doğrultusunda hareket ettikçe meşruiyetlerine de gölge düşürmekteler. Her ne kadar sahip oldukları askeri teknoloji sayesinde önemli bir aktör olarak varlıklarını devam ettirseler de bu tür devletlerin uluslararası alandaki egemenlikleri gittikçe azalmaktadır. Devletler, her geçen gün küreselleşmekte ve uluslararasılaşmaktadır. Devletlerin politika yönelişi kendi topraklarından dışarıya kaymakta ve kendi ulusal çıkarlarını korumaktan aciz, ulus aşırı piyasa güçlerinin yararına işleyen bir araç haline gelmektedirler (Falk, 2002: 51).

Hardt ve Negri (2002: 19), küresel iktidar tartışmasını bir adım daha ileri götürerek, ulus-devletlerin, ekonomik faaliyetler üzerinde önemli oranda egemenlik kaybına uğradıkları için yerlerini "imparatorluk" adı verilen yeni bir tür siyasal yapıya bıraktığını iddia etmiştir. Aslında söz konusu ettikleri imparatorluk Amerika'nın bizzat kendisidir. Onlara göre 19. yüzyılın emperyalist güçleri, Avrupa'nın ulus-devletleriydi. 21. yüzyılın egemen gücü ise artık Amerika'dır. Ancak, Amerika'nın imparatorluğu, klasik anlamda bir

imparatorluluk değildir. Bu, yeni bir yönetim anlayışı ve yeni bir politik yapılanmadır. Bu yapılanmada, toprak temelli bir iktidar merkezi olmadığı gibi, sabit sınırları veya karasal egemenlik alanları da yoktur. Gittikçe bütün küreyi hudutları içine katan merkezlessiz ve topraksız bir yönetim biçimidir.

Günümüzün en önemli sosyal bilimcilerinden bir olarak kabul edilen Harvey (2011: 32) ise, küreselleşme ile birlikte ulus-devletlerin otorite olma özelliklerini yitirdikleri ya da yok olma durumuyla karşı karşıya geldikleri şeklindeki görüşleri saçma bulur. Ona göre ulus-devlet, hâlâ merkezi bir güç olarak emeğin de mutlak asal belirleyicisi ve denetleyicisi konumundadır. İş dünyasına yatırım için uygun iklimi yaratmakta her zamankinden daha kararlıldır. Bu da işçi hareketlerini istediği gibi kontrol etmesi ve ucuz işgücünü yönetmesi anlamına gelir. Ancak, bir bütün olarak devlet-sermaye ve emek ilişkisine bakıldığında manzara hayli farklı görünüyor. Zira devletler, dağıtım ve rekabet mekanizmaları üzerindeki denetimlerini neredeyse tümüyle yitirmişler, çünkü küresel düzeydeki finansal akışlar, ulus-devletin sınırlarını aşmıştır.

1990'lar gelindiğinde küresel kapitalizmin, artık ulus-devlet engelini aştığını görüyoruz. Kapitalizm, bir yandan emek piyasalarını esnek hale getirmek suretiyle ucuz işgücüne ulaşmış, diğer yandan finansal sermaye, o güne kadar görülmemiş bir şekilde maddi üretim çevrelerinden ve siyasal otoriteden kopmuştur. Castells'e göre (2008: 178) bu durum, aslında neoliberalizmin hâkimiyeti anlamına gelmektedir. Çünkü neoliberal ekonomi, kendi kurum ve kurallarıyla dünya çapında yayılırken aynı zamanda ekonominin zorunlu olarak küreselleşmesini de beraberinde getirmiştir. Küreselleşmenin yayılması ise iki yolla mümkün olmuştur: Ya doğrudan hükümetlerin eylemleriyle ya da uluslararası Para Fonu, Dünya Bankası veya Dünya Ticaret Örgütü'nün dayatmasıyla uygulanacak siyasal baskıyla.

Küresel sermaye, ekonominin serbestçe hareket etmesiyle yayılabilmektedir. Bunun için gelişmiş ülkeler, finansal sermayeyi de ellerinde bulundukları için kendi çıkarları doğrultusunda yeni bir ekonomik sistemi tüm dünyaya dayatmaktadırlar. Sistemin dışında durmanın mümkün olmadığı ama sisteme dâhil olmanın da bedelinin ağır ödendiği adaletsiz bir yapıyla karşı karşıyayız. Castells'e göre (2008: 178-79), hükümetlerin kendi egemenlik haklarını baltalamak pahasına küreselleşen ekonomik sisteme girmelerini zorunlu kılan başlıca dört neden bulunmaktadır. Bunlar: bir ulus devlete atfedilen stratejik çıkarlar, ideolojik bağlam, liderliğin siyasal çıkarları ve iktidardakilerin kişisel çıkarlarıdır.

Castells'in de yukarıda işaret ettiği gibi küreselleşme, tüm ülkeleri içine alacak şekilde kendisini dayatıyor. Bunu, farklı politik araçlarla yapıyor. Temel stratejisi, siyaset ve ekonomiyi birbirinden ayırmak suretiyle sermayeye daha önceden hiç olmadığı kadar özgürlük alanı tanımaktır. Nitekim

1980'lerden sonra tüm dünyada devletin küçülmesi, kamu işletmelerinin özelleşmesi, ticaret ve sanayinin liberalleşmesi, örgütlü işgücü üzerindeki denetimin kaldırılması kısacası devletin ekonomiden el etek çekmesini öngören neoliberal politikalar uygulanmaya başlandı. Bu politikalar, merkez ve çevre ülkelerde kapitalizmin yeni işleyiş biçimi olarak, dünya piyasalarını birleştirmeyi ve sermaye hareketlerini tekelleştirmeyi amaçlamıştır.

Neo-klasik ekonominin bir bileşeni olarak ortaya çıkan ve özünde devleti ekonomiden ayırarak sermayenin güçlenmesini hedefleyen bu tür politikalar, 1970'lerin sonunda ciddi bir aşama kaydetmiştir. O güne kadar kimi ülkelerde "tekelci devlet kapitalizmi" kimi devletlerde "sosyalist ekonomi" kimi ülkelerde de "karma ekonomi" şeklinde işleyen düzen, bu tarihten sonra ekonominin devletten bağımsızlaşmaya, kendi başına buyruk hareket etmeye ve politik bir güç haline gelmeye başlamıştır. Bu aşamaya gelinmesinde hiç şüphesiz ki devlet yöneticilerinin de önemli bir payı vardır. Örneğin; katı bir liberalizasyon politikası, başta Ronald Reagan ve Margaret Thatcher olmak üzere birçok liderin eliyle gerçekleşirken, liderler, aynı zamanda devlet iktidarını kullanarak işçi sınıfını ezmeye ve liberal doktrinin öngördüğü piyasa ekonomisini tesis etmeye çalıştılar. Söz konusu liderler, iktidara gelir gelmez ekonominin devletten bağımsız olmasını istediler ve iktisadi faaliyetlerin piyasanın görünmez eline bırakılması gerektiği fikrini savundular.

Thatcher, "toplum yok, birey var" diyerek, örgütlü toplumun ve işçi sınıfının miadını doldurduğunu ilan etmekle kalmadı, sermayenin mutlak egemenliğini sağlayacak politikalara da hız verdi. Aslında amaç, sermayenin ve kapitalist birikimin önünde duran işçi sınıfı engelini aşmaktı. Nitekim Thatcher'in ekonomi danışmanı olan Alan Budd: "1980'li yılların enflasyonla, ekonomiyi ve kamu harcamalarını sıkıştırarak mücadele eden politikalarının işçilere saldırmanın bir örtüsü" olduğunu, amacın da işçi sınıfının gücünün altını oyacak ve ondan sonra kapitalistlere kolay kâr elde etmek olanakları yaratacak bir "yedek sanayi ordusu" oluşturmak olduğunu itiraf etmiştir" (Harvey, 2010: 25).

Kendi başına özgür bir piyasanın varlığına duyulan inancın temelinde, örgütlü toplumun ve işçi sınıfının emeğini sömürmek olduğu itirafı, aslında neo-liberalizmin görünen elidir. Piyasaları kendi kendine düzenleyeceği iddia edilen bu görünen el, dünyayı korkunç bir eşitsizlik ve adaletsizlik girdabına sokmuştur. En zengin kıta olan Avrupa'da bile yurttaşların yaklaşık 3 milyonu evsiz, 20 milyonu emek piyasasından çıkarılmış durumda ve 30 milyonu da yoksulluk sınırının altında yaşıyor. Dünyanın en tepedeki 358 küresel milyarderin bugünkü serveti, en yoksul 2,3 milyar insanın (dünya nüfusunun %45'i) toplam servetine eşittir ve yerkürenin en zengin üç adamı en yoksul kırk sekiz ülkenin toplam ulusal hâsılasından daha bü-

yük özel servetlere sahiptir (Bauman, 2005: 108-144). Dünyanın yeni efendileri olan 200 ulus-ötesi şirket, dünya sanayi üretiminin yarısını kendi başlarına üretmektedirler ve bu şirketlerin tümü, Kuzey Amerika, Avrupa, Japonya ve Güney Kore'dedir.

Dünya ticaretinin yüzde yetmişini elinde bulunduran çokuluslu şirketler, ulus-devletleri satın alabilecek ekonomik güce ulaşmış durumdadır (Steger, 2004: 61-78). Bu şirketler, birçok ulus-devletten daha fazla zengin ve ekonomik açıdan daha güçlüdürler. Bütün bu göstergeler, iddia edildiği gibi küresel kapitalizmin ve neo-liberalizmin ülkeler arasında ticaret engelini ortadan kaldırarak tüketicilere daha fazla tercih olanağını sağladığı, küresel refahı arttırdığı ve dolayısıyla dünyamızı eskisine oranla daha adil ve yaşanabilir kıldığı görüşlerini doğrulamıyor. Aksine bu politikalar yüzünden dünyada eşitsizlik derinleşmekte, yoksul ve zengin ülkeler arasındaki uçurum giderek hızla genişlemekte ve işgücü sömürülerek emek değersizleşmektedir.

3. KÜRESEL EKONOMİNİN VE SERMAYENİN DEĞİŞEN DOĞASI

Dünya ekonomisi, kökeni 16. yüzyıla dayanan, temelde sermaye birikiminin dünya çapında yayılmasıyla gerçekleşen bir ekonomidir. Bu ekonomi, kapitalizmle karakterize edilen bir modern dünya sistemidir. Bu sistemin bir tarafında, bilimsel ve teknolojik ürünlere sahip olan merkez ülkeler, diğer tarafında ise söz konusu ürünlerin elde edilmesi için gereken hammadde ve ucuz işgücünü karşılayan çevre ülkeler bulunmaktadır. 19. yüzyıldan itibaren gelişen kapitalist sisteme eklemlenen bu ülkeler, yapısal ve kurumsal olarak da birbirlerine bağlanmış durumdadır. Wallerstein, bütün bu gelişmeleri, Modern Dünya Sistemi (1974) adını verdiği bir teoriyle açıklar. Ona göre kapitalist sistem, başından beri sürekli genişlemeye ve dünya üzerinde yayılmaya çalışmıştır. Dünya sistem teorisi, küresel kapitalizmin genişlemesiyle merkez ve çevre ülkelerin birbirine bağımlı hale geldiği ve bundan kurtulmanın mümkün olmadığını savunan bir yaklaşımı ortaya koymuştur.

Kapitalist dünya sistemi sayesinde sermaye hareketleri, tarihin hiçbir döneminde olmadığı kadar hızlı ve akıcı bir biçimde dünyada dolaşmaya başlamıştır. Sermaye, artık sadece ekonomik bir sınıf değildir, aynı zamanda ekonomik ve politik bir güçtür. Endüstriyel emekten, maddesiz emeğe dönüşmüş, zaman ve mekân kısıtlamalarından kurtularak ve inanılmaz bir kabiliyetle her yere ulaşmayı başarmıştır. Aslında 1960'lara gelinceye kadar sermaye birikimi ve kapitalist sistem, iki nedenden dolayı uluslararası nite-likte bir gelişme gösterememiştir.

Birincisi, ulus-devletlerin uyguladığı korumacı politikaları. Ulusal politikalar, hem metaların serbest dolaşımını, hem de sermaye transferini engelliyordu. Bu durum, ülkelerin içine girdikleri ekonomik darboğazı aşmaları için ihracata dayalı politikaları izlemelerini zorunlu kılıyordu. İhracatın artırılması için de küresel ölçekli piyasaların genişlemesi, diğer bir değişle sadece metaların mübadelesi değil, sermayenin de serbestçe hareket etmesi gerekiyordu. Çokuluslu şirketlerin “rekabet gücüne sahip olma zorunluluğu” kaçınılmaz olarak ekonominin küreselleşmesini ve sermayenin çıkarlarının ulus-devletin çıkarlarından ayrılmasını da doğuruyordu. Politik (devletlerinki) ile ekonomik alan (kapitalist gruplarınki) bundan böyle birbirleriyle asla örtüşmezdi (Gorz, 2001: 24).

Tekelci sermayenin uluslararası arenaya çıkmasını engelleyen ikinci bir faktör de, o dönemde Batı Avrupa’da Keynes’yen politikaları uygulayan sosyal demokrat hükümetlerin iktidarda olmalarıydı. Bu dönemde hem toplum örgütlenmişti hem de işçi sınıfı, emeğin sömürülmesi ve ucuz işgücü oluşumunu engelliyordu. Ayrıca II. Dünya Savaşı’ndan sonra kendi başına bir sınıf olmaya başlayan ve sermayeden önemli kazanımlar elde eden işçiler, sendikalaşma ve siyasallaşma yolunda da önemli mesafeler kat etmişlerdi. İşçiler, batı toplumlarında iyi örgütlenmişlerdi, iyi ücret alıyorlardı ve politik açıdan da güçlüydüler. Bu durum, doğal olarak sermayenin işine gelmiyordu. Zira sermayenin tekelleşmesi, bir yandan emeğin sömürülmesine bağlıydı, diğer yandan daha ucuz ve daha uysal işgücü rezervlerine ulaşmaya ihtiyacı vardı. Bunlara ulaşmak için de üç yol izlendi (Harvey, 2012: 23-26).

Birincisi, göçün hükümetler eliyle yasal biçimde yapılmasını sağlamak ve bu tür nüfus hareketlerini teşvik etmektir. Örneğin 1965 “Göç ve Vatandaşlık Yasası”, Amerikan sermayesine hem daha fazla ucuz işgücüne ulaşma hem de daha fazla genişleme olanağını tanıdı. Benzer uygulamalar kimi Avrupa ülkelerinde de yapıldı. Fransız sermayesi, ucuz işgücü temin etmek için Kuzey Afrika’daki sömürgelerinden işgücü ithalatını sübvansiyonlarla destekledi. Almanya Türkiye’den, İsveç Yugoslavya’dan, İngiltere de eski sömürgelerinden binlerce işçi alımına gitti. İkincisi, sermaye, emekten ve işgücünden tasarruf sağlamak için teknolojik yeniliklere ağırlık verdi. Özellikle otomobil üretiminde robotlara daha fazla yer verildi

Üçüncüsü, sermaye, devlet iktidarını kullanarak örgütlenmiş işgücünün gücünü kırmaya çalıştı. Uygulatılan politikalarla siyasal iktidarlar, işçilerin özlük haklarını budamaya, sosyal güvenlik hizmetlerini azaltmaya, eğitim ve sağlık gibi devletin sunduğu kimi hizmetleri özelleştirmeye, emeklilikten, işsizlik sigortasına, konut ve barınma hizmetlerinden altyapı hizmetlerine kadar birçok alanda inisiyatifin sermaye gruplarının eline geçmesi sağlandı. Kamu kaynaklarının yeterince kullanılmadığı, devlet tekelindeki kuruluş-

ların sürekli zarar ettiği ve piyasadaki rakipleri karşısında yetersiz kaldığı gerekçeleriyle, kamusal hizmetlerin, devlet eliyle verilmesi politikasına son verildi ve bütün bu hizmetler sermayeye devredildi. Ayrıca, sermayenin akışkanlığını ve hareket kabiliyetini artırmaya dönük sübvansiyonlar ve teşvikler sağlandı. Sermayenin yatırım yapması ve istihdam yaratması için başta vergi muafiyeti olmak üzere reel ücretlerin düşürülmesi, sosyal güvencenin yok edilmesi gibi birçok uygulama da yapıldı.

Bu uygulamalarla değişen sermaye hareketlerinin rolünü üç aşamada değerlendirmek mümkündür (Kazgan, 2002: 161).

Birincisi, akışkan fonlar halinde piyasalar arasında hareket eden ve kısa vadeli işlem gören parasal finanstır. İkincisi, klasik kapitalizm olarak da görülen ve gittiği yerde üretim ve istihdam yaratan dolaysız yabancı sermayedir. Üçüncüsü de kamu işletmelerinin özelleştirilmesi ile satın alınan ve %51 hisse ile borsada işlem gören dolaysız yatırımlardır. Sermaye hareketleri, bu üç yolla hem mekânsal hem de uzamsal engellerden kurtulmuştur. Özellikle finansal sermaye, akışkan ve hızlı bir biçimde hareket ederek, politik iktidarın denetiminden kurtulmaya, hiçbir otorite ve mevkiye hesap vermeden kendi başına hareket etmeye, adeta uluslararası bir şebeke gibi örgütlenmeye ve iktidar karşısında güç haline gelmeye başlamıştır.

Günümüzde sermaye küreselleşirken, siyaset yerelleşiyor. Sermaye, ülkeler üstü bir konuma gelirken sadece iktidarın sınırlarını aşmakla kalmıyor, kendi iktidarının sınırlarını da çiziyor. Bu durumu Castells, *The Information Age* (1998) adlı eserinde; sermayenin aktığı ama siyasetin yere bağlı kaldığı bir dünya olarak tasvir ediyor. Ona göre iktidar el değiştirmiştir. Eskiden siyasal iktidar her şeye muktedirdi. Devlet olmanın gücünü sadece kendi meşruiyetinden ve elindeki olanaklardan alıyordu. Ancak, günümüzde gerçek iktidar siyasetten sermayeye kaymıştır. Sermaye, devletleri de yöneten en büyük güç haline gelmiştir. Artık sermayenin ne bir rengi ne de bir yeri var. Onu tutacak ne bir güç ne de kudret var. Sürekli kendi çıkarına göre yer değiştiren, akışkan ve bir ruh gibi dünya etrafında dolaşılıyor. Bundan dolayı küresel sermaye, ulusal ve bölgesel yönetimleri etkisizleştirmek suretiyle kendi başına belirleyici bir güç olmayı başarmıştır. Artık halkların tek ulus-devlet içerisinde kendi kaderlerini belirleme fikri de çok fazla itibar görmemektedir (Held-McGrew, 2008: 54). Zira toplumsal ve ekonomik örgütlenmeler uluslar arası alana taşınmıştır.

Dolayısıyla küreselleşme, uluslararası burjuvazinin farklı ülkelerin işçi sınıflarını rekabete sokarak emeği sömürdüğü (Savran, 2008: 15), hatta emekle olan bağımlılık ilişkisini kestiği bir düzen yaratmıştır. Geçmişte hayal bile edilemeyecek düzeyde yeni bir özgürlük alanı kazanmış ve yerel kanunlardan muaf olduğu için de piyasaları istediği biçimde yönlendirme gücünü elinde bulundurmıştır. Elde tutulan piyasalar, yalnızca üretim ve

tüketimi alıcı-satıcı eksenine oturtmakla kalmamış, burjuva hileleriyle ve uzlaşmacılığıyla kapitalizme karşı muhalefete de sızmıştır (Bookchin, 1996: 19). Sermaye, piyasaları postfordizm (esnek üretim biçimi) ve bilişim teknolojisi sayesinde elinde tutmaktadır. Yerküreye yayılmış elektronik devrelerle tüm finansal piyasaları kontrol etmek, yeni enformasyon sayesinde kısa süre içinde ulusal ekonomiler arasında dolaşabilmek ve böylece küresel finans akışıyla adeta bir devlet gibi parasal süreçleri yönetmek istemektedir. Nitekim 1990'ların başında Amerika'da ortaya çıkan ve enformasyon teknolojisi ile finans sektörünün de yaygınlaşmasıyla yeni bir ekonomik devrim yaşanmaya başladı.

Castells (2008: 185-202), bu yeni ekonomik devrimin en önemli sacayağının bilişim teknolojisi olduğunu iddia eder. Bu teknolojinin kalbinde hiç şüphesiz ki internet yatmaktadır. İnternet sektörü durmadan gelişiyor ve finansal işlemlerin neredeyse tümü bu kanalla gerçekleşiyor. Dünya ticaret hacminin büyük bir kısmı onun üzerinden yapılıyor. Finans piyasaları, yeni ekonominin beyni gibi işlev görüyor. Hemen her şey bir menkul kıymet haline gelip, finans piyasalarında işlem görebiliyor. Şirketlerin ekonomik faaliyetlerinin hepsi borsalar aracılığıyla işlem görüyor. Bu yeni ekonomi, ağlar sayesinde ekonominin küreselleşmesini de sağlıyor. Tarihte ilk kez bütün gezegen, kapitalist ağların bağlantısına bağımlı hale gelmiştir. Bu durum aslında; teknoloji, örgütlenme ve kuramsal yapılanma açısından yeni bir kapitalizmdir. Çünkü kapitalist sistemin klasik mantığı, işleyişi ve pratik yansımaları postmodern dönemle beraber bütünüyle değişmiştir.

Bilgi, değer ve sermayenin yapısal açıdan radikal bir değişimden geçtiğini, özellikle de kapitalizmin ana kaynağı olan sermayenin, maddileşmekten vazgeçtiğini iddia eden Gorz (2011: 11), artık maddi olmayan bir sermaye gerçekliğiyle karşı karşıya olduğumuzu düşünüyor. Ona göre maddesiz sermaye, üretim, tüketim, istihdam, emek ve pazarlamaya kadar iktisadi yaşamın bütün evrelerinde yeni bir düzensizlik ve eşitsizlik de yaratmaktadır. Günümüz toplumları adeta maddi olmayan bir emeğin ve sermayenin hegemonyası altındadır. Bu maddesiz sermaye, beraberinde yeni mülkiyet ilişkilerini (patent, telif, repo, tahvil vb.) ve yeni yaşam biçimlerini de getirmekte, endüstriyel emek de yerini maddi olmayan emeğe (bilgi, enformasyon vb.) bırakmaktadır. Günümüzde hizmet sektörü içinde görülen ve adına entelektüel veya bilişsel emek denilen yeni bir tür emek arzı da ortaya çıkmıştır. Bu arzın yoğunlaşarak tüm dünyada değer görmesinde küreselleşme sürecinin çok önemli bir payı bulunmaktadır.

Küreselleşme süreci de, sermayenin dünya ölçeğinde gelişmesini, uluslararası piyasalarda güçlenmesini, küresel mali hareketleri yönlendirmesini ve en önemlisi sosyal refah politikaları yerine bireysel girişimin, serbest rekabetin ve piyasa mekanizmasının yani kısaca neo-liberalizmin hâkim

olmasını sağlamıştır. Ancak, neo-liberalizm sadece piyasayı kontrol etmekle yetinmemiş, devletin kamusal etkinliğini ve ekonomideki ağırlığını azaltılmaya ve iktisadi kurumları özelleştirmeye çalışmıştır. Bilimsel ve teknolojik gelişmeler, postfordizm ve esnek üretim anlayışı, sermayenin tüm dünyada muktedir bir güç haline gelmesine ve ulus-devletin sınırlarını ve egemenlik alanlarını da daraltmasına yol açmıştır. Diğer bir deyişle, ekonominin finansallaşması; sermayenin küreselleşmesi, reel ekonominin baskın bir güç haline gelerek uluslararası şirketlerin ve finansal sermayenin hâkim olduğu yeni bir dünya düzeni yaratmıştır.

Sermayenin başlı başına egemen ve totaliter bir güç haline geldiği bu yeni düzende, liberalleşme, özelleştirme ve yapısal uyum politikalarıyla dünya pazarları, tek bir piyasanın egemenliğine girmiştir. Bu yeni egemen güç, hiç şüphesiz ki, bir zamanlar devletin kanatları altına girerek var olmaya çalışan, ancak zamanla güçlenerek bağımsızlaşan sermayenin bizzat kendisidir. Dünyamızı artık devletler değil, devletleri de kontrol eden sermaye sınıfı yönetmektedir. Devletler, sermayenin adeta aracı kurumları haline gelmiş, savaşımlara bile artık sermaye sınıfı karar vermektedir. Kapitalist sistem gücün yoğunlaşmasını tekelleştirirken bu güç, toplumlar ve hükümetler üzerinde sıkı bir siyasi denetim de kurmaktadır. Devletler, sadece kapitalist sistemi ya da kapitalistlerin çıkarlarını gözetmekle kalmıyor, kapitalizm içinde hâkim durumda bulunan tekelci grupların çıkarlarına da daha çok önem veriyor (Dobb, 1999: 45).

Gerçekten de küresel kapitalizmin acımasız pratikleri karşısında devletin artık çok fazla yapabileceği bir şeyi de kalmamış. Sermaye hareketleri, bütün dünyada hızlı bir biçimde akarken, milli iktisadi mevziler bu akışa karşı duramayarak küresel mali piyasalara bağımlı hale gelmiştir (Habermas, 2002: 26). Küreselleşme, aynı zamanda devletin yerelleşmesine neden olmuştur. Sermaye; bütün biçimleriyle ayrıcalıklı üye olmanın bütün avantajlarını neşe içinde kullanırken hesapsız sorgusuz bir ruh haliyle doluşmakta (Stevens, 200: 10) ve bağımsız hâle geldiği için, çokuluslu şirketlerin ulusal çıkarlarını dikkate almadan kendi politikalarını belirlemekte ve bunları ulusal hükümetlere kabul ettirmektedir. Günümüz dünya ekonomisi, hem ulusları hem de bireyleri kendine bağımlı hale getirmek suretiyle tek bir dünya piyasasını oluşturmakta ve dolayısıyla sermayenin egemenliği sağlamaktadır.

Kesin olan bir şey varsa o da artık dünya ekonomisinin bir zamanlar olduğu gibi kendi içinde ulusal ve uluslararası şeklinde ikiye ayrılmadığıdır. Çünkü dünyada yeni bir tür ekonomik anlayış belirlemektedir. Bu ekonomik anlayış bütünüyle ulusları ve ulusal çıkarları aşmaktadır. Zira ekonomiyi ulusallaştıran dinamikler, yerini uluslararası pazar sistemine bırakmıştır. Bu sistemin başlıca aktörleri çokuluslu şirketlerdir. Uluslararası şirketler,

bankacılıktan sigortacılığa, otomotivden petrol platformlarına, uçak filolarından, silah fabrikalarına, telekomünikasyondan hipermarketlere kadar hayatın her alanında egemen olmaya başlamışlardır. Bu dev şirketler, milyar dolarları bulan bütçeleriyle küreselleşmenin de itici gücü haline geldiklerinden ve finansal piyasalara da hâkim olduklarından küresel para akışını ve dolayısıyla üretim ve yatırımları da kontrol edebiliyorlar.

Yeni dünya düzenin ekonomi-politiği, artık bu sistem tarafından belirlenmektedir. Ulusal ekonomiye hâkim olan şirketler, hem ulusal ölçekteki egemenliklerini kaybetmekte hem de uluslararası şirketlerle ortaklık yapmak suretiyle egemenlik alanlarını oluşturmaktadır. Yeni oluşan bu küresel dünya pazarı, gerek kredi ve yatırımlarda, gerekse finansal ve para akışında yoğun bir işbirliğine giriyor. Dolayısıyla dünya ekonomisi, uluslararası ağlarla birbirine bağlandığı için uluslararası finans sistemi de, kendi başına yeni bir güç olmaya çalışıyor. Bu gücün sınırları ve geleceğini ise, ancak zaman gösterecektir.

SONUÇ

Günümüz dünyasının hâkim ekonomik sistemi olan kapitalizm, boyutları itibariyle ekonomiyi de aşan, politik ve ideolojik yönü ağır basan bir yapı haline gelmeye başladı. Geleneksel toplumun çözülmesinde etkili olduğu gibi yayıldığı yerlerde devrimsel bir rol da oynuyor. Kapitalizm, adeta dünyanın büyüsünü bozdu ve sadece sanayiye geliştirmede, özel mülkiyet, bireycilik, kentleşme, metalaşma gibi insan yaşamının farklı boyutlarını da dönüştürdü. 16. yüzyılda Kıta Avrupa'sında doğduktan sonra, çok hızlı bir biçimde yayılma ve genişleme olanağı buldu. Ve sonrasında ekonomi-politik bir dünya sistemi haline geldi. Hiçbir yapı ve kurum bu sistemi engellemedi. Zaman zaman yapısal krizler yaşasa da her defasında yeniden güçlendi. Çünkü her kriz, ona nelerin yanlış gittiğini ve neler yapması gerektiğini öğretti. Kapitalist sistem, insan doğasının ayrılmaz bir parçası olan "sahip olma" duygusunu okşadı, deşti ve onu harekete geçirdi. Tarihsel ve toplumsal dönüşümlere, sınıfsal çatışmalarda hep başrolü oynadı. Kapitalizm, tarihe sadece bir ivme kazandırarak hızlanmasını sağlamadı, başta özel mülkiyet ve sermaye birikimi olmak üzere, ticaretin ve kitlesel üretimin gerçekleşmesine yol açarak tarihte yeni bir sayfa da açtı.

Kapitalizmin en önemli özelliği; devrimci ve dönüştürücü olmasıdır. Nitekim Marx da Komünist Manifesto'da, ekonomik bir sistem olarak kapitalizmin devrimci özelliğine vurgu yaparak, burjuva sınıfının egemenliği süresince ne kadar büyük devrimlere ve toplumsal dönüşümlere yol açtığını itiraf etti. Kapitalist zihniyet, sürekli gelişmeyi öngörür. Bölgesel ve ulusal pazarların birbirine açılmasını, üreticilerin yerel iktidardan, dini ve politik

ideolojilerden özgürleşmesini, tekelci pazarların ve koruyucu bariyerlerin engellenmesini istiyor. Küreselleşme, kapitalizmin geçmişte hayal bile edemeyeceği genişlikte bir özgürlük alanı yarattı. Bir zamanlar devletle var olmaya çalışan sermaye, küreselleşme ile birlikte devleti hiç tanımamış gibi kendi başına buyruk hareket etmeye, dünya çapında iktisadi bir güç olarak devletler üzerinde hâkimiyet kurmaya, tarihte eşi görülmemiş bir hızla tüm dünyada kök salmaya ve maceracı bir ruhla her yerde krallığını ilan etmeye başladı.

Geleneksel siyasi, kültürel ve coğrafi sınırları aşan bir olgu olarak küreselleşme, içinde yaşadığımız toplumu betimleyen kilit kavramlarından biri haline geldi. Dünyayı küçültmekle kalmayıp, toplumsal ilişkileri yoğunlaştıran, karşılıklı bağımlılığı artıran bir süreç olarak da, mekânsal ve uzamsal mesafeyi daraltarak yeni bir dünya düzeni yarattı. Dünya ölçeğinde karşılıklı ekonomik ve siyasi etkileşimi yaratmak suretiyle sermaye ve teknoloji akışını hızlandırdı. Dolayısıyla, sermayenin iktidara gelmesine zemin hazırladı. Dünya tarihinin son iki yüzyılına damgasını vuran modern ulus-devletler, küresel sermaye ile girdikleri iktidar mücadelesini maalesef kaybettiler.

Westfalya Modeli üzerine inşa olunan ve temelde ulusal egemenlik ve toprak bütünlüğüne dayanan ulus-devletler, küreselleşen sermayenin egemenliği karşısında eli kolu bağlı oturmaktan başka yapabilecek hiçbir şeyleri kalmamıştır. Dünya ekonomisiyle ilgili kararları artık devletler yerine sermayenin çıkarları temelinde örgütlenen ulus üstü kurumlar vermektedir. Günümüzde sermaye sınıfı, artık hâkim bir sınıf olarak dünyadaki ekonomi politikalarını belirlemekte, küresel piyasaları denetleyerek ulusüstü şirketlerin çıkarlarını koruyabilmektedir. Devlet gücünün çeşitli ulus-ötesi kuruluşların yanı sıra yerel yönetimlere bırakılmasını sağlayarak, denetlemeyen bir güç haline gelmektedir. Kısacası sermaye, içinde yaşamakta olduğumuz dünyanın yeni efendisi olarak hem ekonomiyi, hem de siyaseti etkileyerek kendisi için bir sınıf olmaya başlamıştır.

KAYNAKLAR

- ADDA, J. (2002), Ekonominin Küreselleşmesi (Çev. S.İneci), İstanbul: İletişim Yayınları.
- BAECHLER, J. (1994), Kapitalizmin Kökenleri (Çev. M. A. Kılıçbay), Ankara: İmge Kitabevi.
- BAUMAN, Z. (2005), Bireyselleşmiş Toplum (Çev. Y. Alogan), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- BEAUD, M (2003), Kapitalizmin Tarihi (Çev. F. Başkaya), Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- BOOKCHİN, M (1996), Ekolojik Bir Topluma Doğru (Çev. A.Yılmaz), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- BRAUDEL, F. (2004), Maddi Uygarlık-I-II (Çev. M. A. Kılıçbay), Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- CASTELLS, M. (2008), Ağ Toplumunun Yükselişi (Çev. E. Kılıç), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- CASTELLS, M. (1998), The Information Age, Oxford: Blackwell Press.
- CHANDA, N. (2009), Küreselleşmenin Sıra Dışı Öyküsü, (Çev. D. Cenkçiler), Ankara: ODTÜ Yayıncılık.
- COLÁS, A. (2007), "Neoliberalizm, Küreselleşme ve Uluslararası İlişkiler", Neoliberalizm (Haz. A. S. Filho-D.Johnston), İstanbul: Yordam Yayınları.
- DOBB, M. (1999), Kapitalizmin Dünü ve Bugünü (Çev. F. Kantur), İstanbul: İletişim Yayınları.
- DURKHEIM, E. (2006), Toplumsal İşbölümü (Çev. Ö. Ozankaya), İstanbul: Cem Yayınevi.
- FALK, R. (2002), Yırtıcı Küreselleşme (Çev. A. Çaksu), İstanbul: Küre Yayınları.
- FRIEDMAN, M. (2002), Capitalism And Freedom, Chicago: The University Of Chicago Press.
- GORZ, A. (2011), Maddesiz: Bilgi, Değer ve Sermaye (Çev. I. Ergüden), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- GORZ, A. (2001), Yaşadığımız Sefalet (Çev. N. Tural), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- HABERMAS, J. (2002), Küreselleşme ve Milli Devletlerin Akıbeti (Çev. M. Beyaztaş), İstanbul: Babil Yayınları.
- HARDT M. Negri, H. (2002), İmparatorluk (Çev. A. Yılmaz), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- HARVEY, D. (2012), Sermaye Muamması (Çev. S. Savran), İstanbul: Sel Yayıncılık.
- HARVEY, D. (2010), Sermayenin Mekânları (Çev. B. Kıcı vd.) İstanbul: Sel Yayıncılık.
- HELD, D.-McGREW, A (2008), "Büyük Küreselleşme Tartışması", Küresel Dönüşümler (Haz. D. Held-A. McGrew), Ankara: Phoenix Yayınları.
- KAZGAN, G. (2002), Küreselleşme ve Ulus-Devlet, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- SAVRAN, S. (2008), Kod Adı Küreselleşme, İstanbul: Yordam Kitap
- STEGGER, M.B. (2004), Küreselleşme (Çev. A. Ersoy), Ankara: Dost Yayınları.

STEVENS, J (2001), Devletin Yeniden Üretimi (Çev. A. Yılmaz), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

ŞAYLAN, G. (2003), Değişim Küreselleşme ve Devletin Yeni İşlevi, Ankara: İmge Kitabevi.

WALLERSTEIN, I. (1974), Modern World System, New York: Academic Press.

WEBER, M. (2010), Şehir (Çev. M. Ceylan), İstanbul: Yarın Yayınları.

YILMAZ, A. (2007), Romantizmden Gerçeğe Küreselleşme, Ankara: Minima Yayınları.